

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

УДК 502.2 – 630*91

О. ФУРДИЧКО,
академік НААН України,
професор, доктор економічних наук,
О. ДРЕБОТ,
кандидат економічних наук

ЛІСОВИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Окреслено сучасний стан лісового сектору економіки за матеріалами статистичних спостережень в Україні, зроблено порівняння і доведено необхідність їх адаптації до європейської системи обліку й аналізу. Обґрунтовано доцільність створення органу державного регулювання у сфері діяльності лісового сектору країни.

Традиційно під лісовим сектором економіки розуміють лісопромисловий комплекс країни, що об'єднує виробників і споживачів головної продукції лісівництва – деревини. Деревина – продукція фотосинтезу, яка вирощується у складі лісових екосистем на землях лісогосподарського призначення. Вилучення деревини здійснюється не тільки для виробництва лісових матеріалів певної категорії, а й для збереження лісових екосистем у динамічно врівноваженому екологічному стані. Деревина у стані росту є товаром лісового господарства, а для суб'єктів лісопромислового виробництва – сировиною при виробництві лісових матеріалів. Плата за деревину в стані росту формує валові доходи лісового господарства (лісгоспу). Затрати лісозаготівельників на виробництво лісових матеріалів є складовою частиною їхніх загальновиробничих витрат.

Так сталося, що в Україні лісопромисловий комплекс випав з поля зору державної політики та економіки. Статистична інформація, яка б була належним чином структурована і науково обґрунтована, наводилася за виробниками і споживачами, відсутня. У лісовому господарстві саме етап від продажу деревини до виробництва лісових матеріалів характеризується складністю економічних відносин між власниками (постійними користувачами) лісових земель і лісових матеріалів у питаннях щодо привласнення земельної ренти, розрахунку собівартості вирощування деревини і виробництва даного виду продукції та ін.

Для визначення поєднаних суміжною діяльністю виробництв чи сфер суспільного життя, що потребують узгодження економічних і соціальних інтересів, свого часу було запроваджено термін “сектор державного управління”, що дістало відображення в Концепції адміністративної реформи в Україні. Передбачалося, що саме центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ) “...повинні бути повноправними представниками держави у своїх секторах” і мають виконувати відповідні регулюючі функції. “Проте вони можуть взяти на себе ці функції, лише звільнившись від відповідальності за роботу кожної державної господарюючої одиниці у своєму секторі”¹. Ця, можна сказати, істотно важлива вимога в лісовому секторі

¹ Указ Президента України “Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні” від 22 липня 1998 р. № 810.

економіки країни так і залишилася лише тезою. «Тенденція, що склалася протягом останнього періоду “реформування” господарювання в лісовому господарстві, спрямована на штучне відокремлення лісівництва від аграрного виробництва, формування “лісокористування” замість “землекористування”»², зовсім не враховує економічні й соціальні інтереси інших суб’єктів лісового сектору і держави. Більше того, питання “відповідальності за роботу кожної державної господарюючої одиниці” у лісовому господарстві перенесено на рівень Держлісагентства України. Економічні й соціальні інтереси інших бізнес-суб’єктів лісового сектору залишилися поза зв’язком з організацією і веденням лісівництва та вилученням деревини з лісових екосистем для виробництва лісових матеріалів відповідного призначення. Економічний, екологічний і соціальний дискурс містить численні “нововведення” на кшталт “кластерів”, при цьому належно не досліджено шляхи і принципи формування ринку лісосічного фонду та ринку лісових матеріалів. Вони, хоч і тісно пов’язані в межах лісового сектору, є зовсім різними видами економічної діяльності: лісівництво – аграрне виробництво; заготівля (виробництво) лісових матеріалів, їх транспортування і переробка – промислове виробництво, реалізація – маркетинг.

Вийшло так, що “...урядові органи не взяли до уваги той факт, що в Україні лісгоспи за обсягами виробництва промислової продукції стали ліспромгоспами, хоча статистичні звіти Держкомстату України постійно свідчать про промисловий характер продукції, виробленої “лісовим господарством”. В її загальному обсягу лісозаготівельна продукція займає щороку понад 80%”³.

Отже, ЦОВВ здійснюють функції, реалізація яких супроводжується постійним конфліктом інтересів, бо лісгоспи, згідно з нормами Лісового кодексу України, мають “виключне право на заготівлю деревини”, право “власності на заготовлену ними продукцію та доходи від її реалізації”⁴. Конфлікт існує, насамперед, стосовно деревини у стані росту, що є власністю держави і вирощується в лісових екосистемах на лісових землях, і порядку її вилучення для виробництва (заготівлі) та реалізації лісових матеріалів – продукції лісопромислового виробництва. Розв’язати даний конфлікт можна лише в разі розмежування відповідних повноважень і організації прозорого ринку продажу деревини у стані росту. Крім того, мають бути унормовані поняття “деревина”, що є об’єктом продажу лісовими господарствами у стані росту та власністю держави, і “лісові матеріали”, що є продукцією суб’єктів промислового виробництва.

Передумови формування лісового сектору економіки в Україні

В Україні лісовий сектор економіки існує і водночас відсутній. З одного боку, він є, тому що зберігається мережа потужних підприємств (переважно зі статусом акціонерних товариств), які здійснюють деревообробку, виробництво столярних виробів, деревостружкових і деревоволокнистих плит, клеєної фанери, меблів, деревної маси, паперу, картону тощо. Продукцію деревообробної промисловості також виробляють численні приватні підприємства дрібного і середнього бізнесу. Не будемо також виключати й лісові господарства, підпорядковані Держлісагентству

² Ф у р д и ч к о О. Питання економіки землекористування в сільському та лісовому господарстві. “Економіка України” № 8, 2011, с. 68.

³ Б о б к о А. Економічні аспекти землекористування у лісівництві України та шляхи його вдосконалення. “Економіка України” № 11, 2010, с. 14–15.

⁴ Лісовий кодекс України. Закон України “Про внесення змін до Лісового кодексу України” від 8 лютого 2006 р. № 3404, с. 19 (<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>).

України, які перебрали на себе виключне право на заготівлю деревини (лісових матеріалів) і право власності на заготовлену ними продукцію та доходи від її реалізації, тобто промислово розробку лісосічного фонду, виробництво лісових матеріалів, їх обробку і реалізацію відповідної продукції. Останні проводять свою діяльність на не рівних з іншими бізнес-суб'єктами лісового сектору економіки умовах.

З іншого боку, лісового комплексу в Україні немає, оскільки заготівля лісових матеріалів, деревообробка, меблеве і целюлозно-паперове виробництво не відображені в законодавчих та інших нормативно-правових актах. Виходить так, що для державного регулювання вони є економічно нібито менш вагомими виробництвами. Не будемо наводити розрізнені статистичні дані щодо лісових матеріалів, об'єднаних терміном “ліс” (від якого й походить термін “лісові ресурси”). Правда, останнім часом намагаються безпідставно поширити поняття “лісові ресурси” на гриби і ягоди, дикорослі плоди, лікарські рослини, захисні та інші функції лісових екосистем.

Лісовий сектор економіки

Для характеристики лісового сектору економіки наведемо чинну форму статистичного обліку Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН) (табл. 1), де показано баланс виробництва і споживання продукції даної галузі в окремих країнах.

Таблиця 1

Баланс промислової продукції лісового сектору *

Продукція	Виробництво	Імпорт	Експорт	Споживання
“Круглий ліс” (тис. м ³)				
Данія.....	1804,0	428,3	266,7	1965,6
Німеччина.....	33516,7	1968,0	4317,7	31167,0
Російська Федерація	100143,3	133,0	12642,7	87633,7
Україна.....	...	...	1,0	...
у тому числі:				
дрова (тис. м ³).....	...	...	...	...
пиловник (тис. м ³).....	...	2,0	31,0	...
плити (тис. м ³).....	...	...	12,0	...
деревна маса (т).....	...	2,0	4,7	...
папір і картон (т).....	...	11,0	7,0	...
макулатура (т).....	...	...	...	...

* Джерело: Forest and forest industries country fact sheets/United Nations Economic Commission for Europe. Food and Agriculture Organization of the United Nations. New York and Geneva, 1997, 91 p.

У європейських країнах облік “круглого лісу” (в лісівництві України – “ліквід”) поставлено належним для ринкової економіки чином. У нас же питання обліку промислової продукції лісового сектору висвітлюється в межах аграрної системи економічного аналізу, і держава не подає відповідної інформації міжнародним інституціям. Те саме стосується й інших економічно важливих показників виробництва лісового сектору – дров, пиловника, плит, деревної маси, паперу і картону, макулатури (див. табл. 1). До того ж, у системі обліку ЄЕК ООН наводяться й інші показники, які потрібні урядовим органам, суб'єктам лісопромислового виробництва і суспільству для оцінки економічного стану лісового сектору економіки і напрямів його розвитку:

а) самозабезпечення (СЗ) за відповідними обсягами спожитої продукції, яке розраховується за формулою

$$СЗ = V_{\text{спож}} / V_{\text{вир}} \cdot 100\% , \quad (1)$$

де $V_{\text{спож}}$ – обсяг відповідної продукції внутрішнього споживання за встановленими одиницями виміру; $V_{\text{вир}}$ – обсяг власного виробництва продукції за встановленими одиницями виміру;

б) баланс комерційного забезпечення внутрішнього ринку відповідною продукцією за встановленими одиницями виміру, який обчислюється за формулою

$$N_{\text{прод}} = V_{\text{спож}} - V_{\text{вир}} , \quad (2)$$

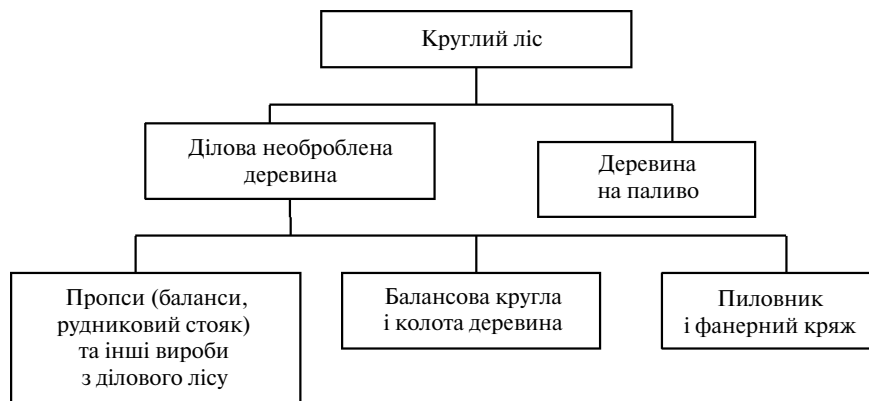
де $N_{\text{прод}}$ – баланс комерційного забезпечення внутрішнього ринку за фізичними вимірами (“–” – дефіцит, “+” – надлишок);

в) рівень комерційного забезпечення продукцією внутрішнього ринку за відносними вимірами ($P_{N_{\text{прод}}}$), який знаходиться за формулою

$$P_{N_{\text{прод}}} = N_{\text{прод}} / V_{\text{спож}} \cdot 100\% . \quad (3)$$

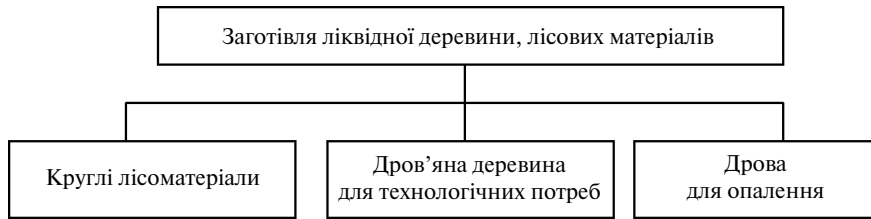
Показники виробництва і споживання продукції лісового сектору економіки являють собою квінтесенцію ефективності механізмів державного регулювання економіки країни і результатів виробничої діяльності його суб’єктів. Але в Україні їх не розраховували і не роблять цього досі. Так, порядок продажу деревини в колишньому СРСР був пов’язаний з централізованою системою управління господарською діяльністю лігоспів. Він був скрупульозно регламентований Правилами⁵ і супроводжувався необхідними нормами таксації (оцінки) лісосічного фонду для продажу суб’єктам лісозаготівельного виробництва. З 1991 р., коли всі владні та контролюючі повноваження щодо лісівництва і лісочористування, наукового забезпечення і контролю були зосереджені в межах ЦОВВ лісового господарства (Держлісагентство України), порядок формування, оцінки та продажу лісосічного фонду набув малоконтрольованого, підприємницьки спрямованого змісту.

Як приклад наведемо структурну схему складу “круглого лісу” в європейських країнах (рис. 1) і в Україні (рис. 2). Ведення відповідної інформації в Україні здійснюється Департаментом статистики сільського господарства та навколишнього природного середовища Державної служби статистики України. Легко помітити істотну відмінність між компонентами облікової категорії “круглий ліс” за європейською системою і категорії “заготівля ліквідної деревини” за обліком у лісівництві України.

Рис. 1. Поділ в європейських країнах облікової категорії лісових ресурсів “круглий ліс” за їх споживчими групами

⁵ Правила отпуска древесины на корню в лесах СССР. Утверждены постановлением Совета Министров СССР от 30.10.1981 № 1045. Сборник нормативных материалов по лесному хозяйству. М., Лесн. пром-сть, 1984, 317 с.

Рис. 2. Поділ в Україні заготівлі ліквідної деревини за категоріями технічної придатності

Саме ліквідна деревина (термін, на наш погляд, є некоректним, насправді — це круглі лісові матеріали) відображається в статистичних спостереженнях. Указана невідповідність обліку “круглого лісу” має не лише “косметичну” відмінність, за нею приховуються економічні механізми привласнення ренти і головної продукції лісівництва — деревини — в обхід їх власника.

Наведений на основі інформації ЄЕК ООН баланс сировини “круглий ліс” (див. табл. 1) свідчить про те, що, наприклад, у невеликій Данії, в якій вироблено всього 1804 тис. м³ такої сировини (при споживанні 1965,6 тис. м³), лісовому сектору країни приділяється належна увага — на відміну від України, де виробництво “круглого лісу” з використанням різних економічних механізмів вилучення деревини з лісових екосистем, у тому числі шляхом рубок головного і рубок проміжного користування (відповідно, РГК і РПК), налічує десятки мільйонів кубічних метрів (табл. 2).

Таблиця 2

Виробництво “круглого лісу” * в Україні в 1960–2000 рр. **

Рік	Виробництво “круглого лісу” (тис. м ³)			Частка РПК у загальному обсягу (%)
	усього	у тому числі шляхом		
		РГК	РПК	
1960	13587,0	9698,0	3889,0	28,6
1990	14439,4	6269,0	8080,4	56,0
1995	10824,8	5085,6	5739,2	53,0
2000	11261,7	5236,4	6025,3	53,5

* Відповідає терміну “заготівля ліквідної деревини” за обліком Державної служби статистики України.

** Тут і далі — дані Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

З 1990 р. спостерігався як експорт, так і імпорт лісових матеріалів та продукції їх промислової переробки. На жаль, такі дані не відображено в статистичній інформації в узагальненому і зрозумілому для органів влади і громадськості вигляді. Головним з цих матеріалів є “круглий ліс”. Цей термін характеризує фізичний зміст лісових матеріалів у складі лісопромислового виробництва. Для одержання більш повного балансу його використання потрібно залучити зацікавлених осіб, споживачів і провідних науковців, адже обсяги експорту та імпорту лісоматеріалів обліковуються відокремлено, без об’єднання і складання балансів. Слід також зауважити, що збільшується частка їх виробництва шляхом рубок проміжного користування, по яких плата за вилучення деревини з лісових екосистем у дохід держави не стягується — на відміну від рубок головного користування (рис. 3).

Про виваженість цін на лісові матеріали на внутрішньому ринку взагалі не йдеться, адже в умовах ринкової економіки основна мета підприємницької діяльності — отримання прибутку (рис. 4).

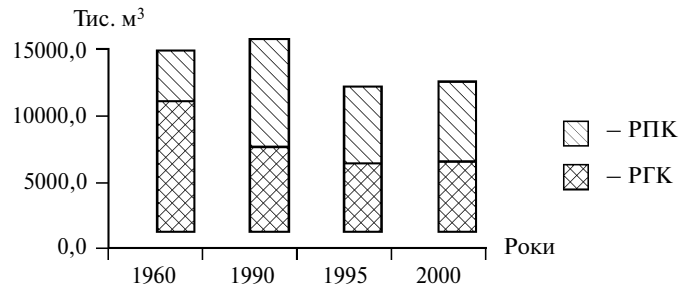

Рис. 3. Динаміка виробництва круглих лісоматеріалів в Україні в 1960–2000 рр.

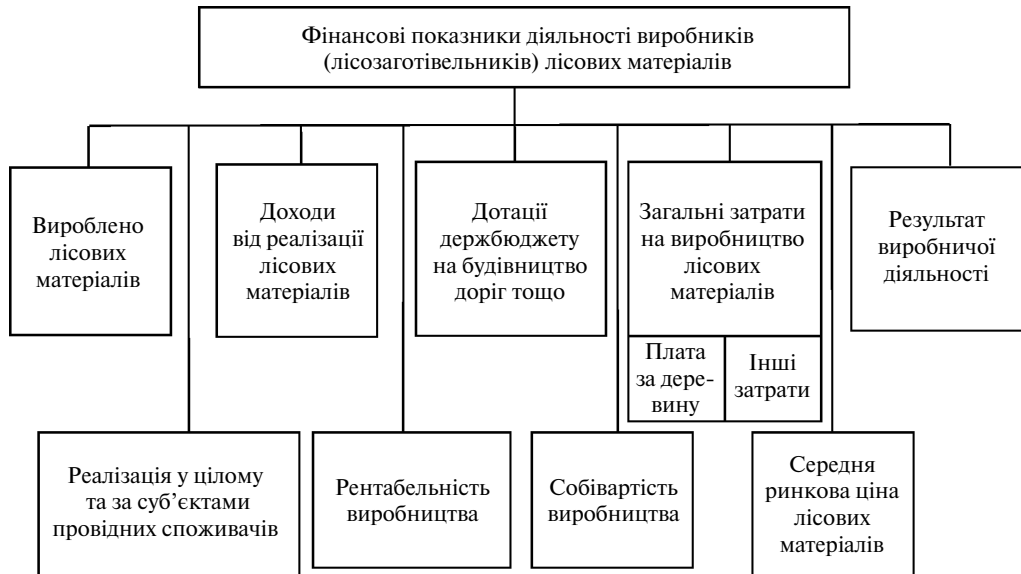

Рис. 4. Схема облікової інформації щодо основних фінансових показників промислової діяльності у виробництві лісових матеріалів

Виробництво, торгівля та споживання “круглого лісу”

Щоб мати уявлення про загальні обсяги виробництва “круглого лісу” в Україні, наведемо дані останніх років з адаптацією назв відповідних облікових категорій до системи обліку ЄС (табл. 3).

Таблиця 3

Поділ облікової категорії промислового виробництва “круглий ліс” за рівнями деталізації

Рівень деталізації			Європейська система обліку	Українська система обліку статистичної звітності (згідно з відзначеними обліковими категоріями ЄС)
1	2	3		
1			“Круглий ліс”(ЛМ)	Заготівля ліквідної деревини
1	1		Ділова необроблена деревина (Діл _{н/о})	Круглі лісоматеріали
1	1	1	Пиловник і фанерний кряж (ПилФан)	Для виробництва пиломатеріалів і заготовок, клеєної фанери і шпону
1	1	2	Кругла і колота балансова деревина (ТХ)	Дров'яна деревина для технологічних потреб
1	1	3	Пропси (баланси, рудниковий стояк) та інші вироби з ділового лісу (РудБуд)	Будівельний ліс тощо
1	2		Деревина на паливо (Др)	Дрова для опалення

Від заміни облікових категорій виробництва промислової продукції “круглий ліс” з його підкатегоріями 2-го і 3-го рівнів у матеріально-грошовому вимірі нічого не змінюється. Приклад такого обліку з кількісними показниками наведено в таблиці 4.

Таблиця 4

Виробництво промислової продукції “круглий ліс” в Україні у 2007–2010 рр.

(тис. м³)

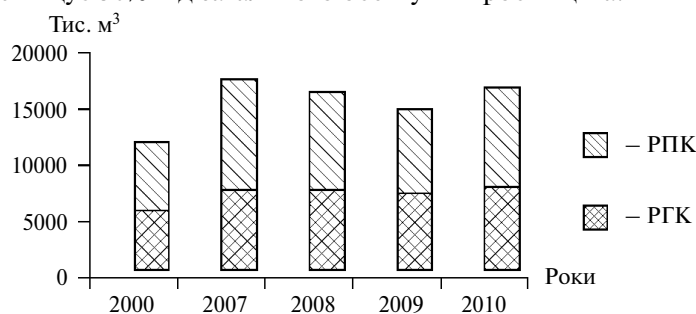
Рівень обліку			Промислова продукція лісових матеріалів	Рік				
1	2	3		2000	2007	2008	2009	2010
1			“Круглий ліс”	11261,7	16884,3	15723,7	14221,4	16145,6
1	1		у тому числі					
			ділова необроблена деревина (ліс)	5239,2	7364,4	7062,6	7062,6	7536,0
1	1	2	з неї					
			балансова і колота деревина	1646,7	4484,4	4111,5	3545,4	3944,4
1	2		деревина на паливо	4058,5	4653,9	4193,6	3613,4	4102,3

Цілком зрозуміло, що

$$1 (\text{ЛМ}) = 1.1 (\text{Діл}_{\text{н/о}}) + 1.2 (\text{Др});$$

$$1.1 (\text{Діл}_{\text{н/о}}) = 1.1.1 (\text{ПилФан}) + 1.1.2 (\text{ТХ}) + 1.1.3 (\text{РудБуд}).$$

Така система може спростити облік виробництва, експорту та імпорту лісових матеріалів і підвищити його точність. Розподіл їх продукції за іншими її видами навести складно, бо в статистичних спостереженнях вони розпорощені по численних формах і розділах, не узгоджуються з керівництвом інших виробництв лісового сектору та позагалузевими науковими інституціями країни у сфері природокористування. Очевидно, що для ведення системного обліку промислової продукції лісових матеріалів з адаптуванням до європейських стандартів його необхідно значно скоротити, спростити і розмежувати за їх екологічним змістом і економічним призначенням. Збільшення обсягів вилучення деревини шляхом РПК може призвести до зниження її щорічного приросту (див. рис. 3). Кількісні показники (рис. 5, табл. 5) свідчать про значне перевищення обсягів вилучення деревини шляхом РПК порівняно з РГК. При цьому вилучення деревини шляхом РПК постійно перевищує 50% від загального обсягу її виробництва.

Рис. 5. Динаміка виробництва круглих лісових матеріалів в Україні у 2000–2010 рр.

Отже, в Україні баланс виробництва і споживання продукції лісового сектору (зокрема, “круглого лісу”) необхідно адаптувати до європейських стандартів обліку відповідних ресурсів⁶. Зрозуміло, що держава має здійснювати необхідні

⁶ Див.: Ежегодный обзор рынка лесных товаров 1999–2000 годы. ЕЭК ООН. “Бюллетень по лесоматериалам”, т. LIII, № 3, 2000, 228 с.

спостереження за джерелами поповнення та реалізації “круглого лісу”, а також шукати шляхи і механізми вдосконалення економічних відносин між власником ресурсів та їх споживачами. Тоді, за наявності відповідної інформації, видиме споживання “круглого лісу” можна буде визначити за формулою

$$\text{Спож}_{\text{ЛМК}} = \text{Вир}_{\text{ЛМК}} + \text{Імп}_{\text{ЛМК}} - \text{Експ}_{\text{ЛМК}}, \quad (4)$$

де $\text{Спож}_{\text{ЛМК}}$, $\text{Вир}_{\text{ЛМК}}$, $\text{Імп}_{\text{ЛМК}}$ та $\text{Експ}_{\text{ЛМК}}$ – відповідно, видиме споживання, виробництво, імпорт та експорт круглих лісоматеріалів (м³).

Таблиця 5

Обсяги виробництва круглих лісових матеріалів в Україні у 2000–2010 рр.

Продукція за джерелами її походження	Рік				
	2000	2007	2008	2009	2010
“Круглий ліс”, усього (тис. м ³).....	11261,7	16884,3	15723,7	14221,4	16145,6
у тому числі вилучений шляхом:					
РГК.....	5236,4	7075,4	6996,8	6704,4	7239,0
РПК.....	6025,3	9808,9	8726,9	7517,0	8906,6
Частка РПК (%).....	53,5	58,1	55,5	52,9	55,2

Показники виробництва, торгівлі та споживання круглих лісоматеріалів поділяються за групами лісових порід на хвойні та листяні, хоча може бути введена ще глибша деталізація за найбільш цінними породами. Але такої інформації у завершеному вигляді в Україні немає. Крім того, не визначено, який ЦОВВ повинен її відстежувати. Тому центральні й регіональні органи державної влади, а також органи місцевого самоврядування, не маючи необхідної інформації, позбавлені можливості використовувати її для пошуку і вдосконалення механізмів регулювання відповідних ринків.

Виробництво продукції лісового сектору

Виробництво столярних виробів, деревостружкових і деревоволокнистих плит, клеєної фанери тощо у складі продукції лісового сектору та споживання лісових матеріалів з 1990 р. практично не розвивалося, хоча вони потрібні як матеріал для виготовлення меблів, будівельних елементів, залізничних вагонів, тари та ін. (табл. 6).

Таблиця 6

Виробництво і споживання лісових матеріалів для виготовлення промислової продукції лісового сектору в Україні в 1990–2010 рр.

Продукція	Рік					
	1990		2007		2010	
	виробництво	сировина (тис. м ³)	виробництво	сировина (тис. м ³)	виробництво	сировина (тис. м ³)
Деревостружкові плити (тис. м ³).....	1131,0	2023,8	1643,0	2939,9	1400,0	2560,0
% до 1990 р.	100,0		145,3		123,8	
Деревоволокнисті плити (млн. м ²).....	36,0	273,6	25,0	190,0	35,3	188,4
% до 1990 р.	100,0		69,4		98,1	
Клеєна фанера та гнуто-клеєні деталі (тис. м ³)	169,0	520,0	174,2	536,0	135,0	414,0
% до 1990 р.	100,0		103,1		79,9	
Усього.....		2817,4		3665,9		3162,4
у тому числі фанерна сировина (%).....		18,5		14,6		13,1

У плані сировинного забезпечення важливо звернути увагу на використання фанерної сировини. Частка її споживання в 1990 р. становила 18,5% від загально-

го споживання, а у 2010 р. — знизилася до 13,1%, що свідчить про непрозорість використання найціннішої сировини лісових матеріалів — пиловника, бо для виробництва ДСП і ДВП ринок створює попит, переважно на балансову деревину, тобто на лісоматеріали дрібного і середнього розмірів. Останнє вимагає певного узгодження організаційно-господарських механізмів ведення лісівництва, права на розробку і впровадження яких сьогодні перебувають виключно в межах повноважень Держлісагентства України.

До складу лісового сектору економіки входить також виробництво паперу і картону, які використовуються переважно для виготовлення целюлози і деревної маси. Найбільшим їх споживачем є ВАТ “Жидачівський ЦПК”, що виробляє білу деревну та хімікотермомеханічну масу. Його щорічний попит згідно з чинною Програмою, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України, у 2005 р. мав досягти 150 тис. м³ на рік⁷. Крім того, передбачалося будівництво нового паперового комбінату, завдяки чому загальна потреба у круглих лісоматеріалах для виробництва паперу після 2005 р. мала додатково зрости на 560 тис. м³. Однак надалі виконання згаданої Програми випало з поля зору органів влади. У 2000 р. було вироблено 26 тис. т (578 млн. м²) газетного паперу, а у 2010 р. виробництво газетного паперу окремим рядком не виокремлювалося. За норми використання балансової деревини 2,8 м³/т для виробництва паперу її споживання у 2010 р. дорівнювало близько 1657 тис. м³, при цьому певна частка її виробництва припадала на імпорт целюлози з Росії.

Нормативно-правове забезпечення розвитку лісового сектору

Основою практичної діяльності лісового сектору України стала Програма розвитку лісгосподарського і лісопромислового комплексів на період до 2015 р. Це перша і остання державна програма, в якій передбачалися шляхи їх розбудови і яка була “...розроблена з метою досягнення у перспективі забезпечення потреби народного господарства в лісосировинних ресурсах і продукції на деревній основі в основному за рахунок власного виробництва” (з включенням питань щодо целюлозно-паперового виробництва)⁸. У подальшому відбулося відхилення від зазначених напрямів у бік ведення лісового і мисливського господарства⁹.

У 2006 р. Кабінет Міністрів України затвердив “Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2015 року”¹⁰, в якій питання розвитку лісового сектору окремо відображені не були, а лише вказувалося, що, незважаючи на спад виробництва в агропромисловому комплексі, у 2004 р. частка сільського, мисливського і лісового господарства у ВВП України залишалася досить високою — 11,4%, тоді як у країнах ЄС — приблизно 2,1%, зокрема в Польщі — 3%. Як видно, лісове гос-

⁷ Див.: Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Програми розвитку виробництва газетного та друкарського видів паперу в Україні для задоволення потреб друкованих засобів масової інформації” від 28 травня 2001 р. № 596 (<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=596-2001-%EF>).

⁸ Програма розвитку лісгосподарського і лісопромислового комплексів України на період до 2015 року. К., НДЕІ Міністерства економіки України, Національна академія наук України, Рада по вивченню продуктивних сил України, 1993, 82 с.

⁹ Див.: Державна цільова програма “Ліси України” на 2010–2015 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 977 (<http://www.iberus.kiev.ua/statji/zakoni/dergavna-cilova-programma-lisi-ukraini>).

¹⁰ Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 (<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF>).

подарство згадується в Стратегії тільки в комплексі з сільським господарством, без уточнення, яка саме частка ВВП припадає власне на лісове і мисливське господарство.

В іншому державному нормативно-правовому акті вказується: “Повноваження з охорони та відтворення лісів покладені на центральні та місцеві органи виконавчої влади, що призводить до їх дублювання та неефективного використання бюджетних коштів. Система управління в галузі охорони та відтворення лісів не повністю забезпечує багатощільове, безперервне і невиснажливе використання ресурсів та лісових екосистем. Необхідно здійснити реформування зазначеної системи із забезпеченням розмежування природоохоронних і господарських функцій”¹¹. Такий висновок, певно, має підґрунтя, але з цитати неважко помітити, що йдеться про “неефективне використання бюджетних коштів”, а не про стан та задіяння головного природного ресурсу і фундаменту екологічного каркасу — землі — для розвитку лісового сектору економіки країни. Крім того, наголошується на необхідності покладання на центральні та місцеві органи виконавчої влади функцій з “охорони та відтворення лісів”, що суперечить суті й змісту здійснюваної економічної реформи.

Звернемо також увагу на Державну цільову програму “Ліси України” на 2010—2015 роки, серед основних завдань якої, насамперед, визначено “підвищення лісистості”, а також “нарошування ресурсного та екологічного потенціалу лісів, забезпечення ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку”. Зовсім інакше виглядало в програмі завдання “ведення лісового господарства на засадах ринкової економіки”. Адже раціональне використання лісових ресурсів потребує їх уточнення і конкретизації, бо йдеться про головну продукцію лісового господарства — деревину, що підлягає вилученню з лісонасаджень за відповідними лісівничими і природоохоронними нормами і правилами.

Таке становище складалося протягом тривалого періоду становлення лісівництва і лісокористування в Україні. Воно також є характерним і для європейських країн, і для світу в цілому. Тим більше, що в умовах, коли в багатьох країнах значні площі лісових земель надані у приватну власність, особиста (ідентифікована) відповідальність за відтворення, охорону і раціональне використання лісів та мисливської фауни покладається на їх власників. Отже, існує ринок лісосічного фонду (продажів деревини у стані росту) з надходженням доходу власнику, а також ринок лісових матеріалів — з надходженням доходу лісозаготівельникам.

В Україні ж, через численні реорганізації в системі державного регулювання економіки, не визначено повноважного ЦОВВ, який би реалізовував відповідні регулюючі функції на основі інтенсифікації та прозорості лісогосподарського виробництва, його спрямування переважно на забезпечення лісовими матеріалами власних товаровиробників. Те саме стосується формування і постійного вдосконалення економічних механізмів і державного контролю за використанням лісових земель і вирощуванням лісів.

Таким чином, зазначені проблеми потребують наукового осмислення і створення, можливо, в межах Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, органу державного регулювання лісового сектору, на який би покладалася чітко

¹¹ Закон України “Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року” від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI (http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T102818.html).

визначена відповідальність перед органами влади і громадськістю як за економічно ефективно використання природних ресурсів і забезпечення організаційного формування лісового сектору на засадах ринкової економіки і сталого розвитку, так і за підтримання лісових екосистем у стані динамічної рівноваги.

Стаття надійшла до редакції 2 листопада 2011 р.

УДК 334.012.23

В. АМБРОСОВ,
*член-кореспондент НААН України,
професор, доктор економічних наук
(Харків)*

ВПЛИВ СИСТЕМНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА ОРГАНІЗАЦІЙНУ СТРУКТУРУ АГРОФОРМУВАНЬ

Розкрито вплив системних зв'язків на формування організаційної структури агроформувань як основи інтенсивного розвитку сучасних господарюючих суб'єктів виробництва.

Головною ланкою національної економіки є підприємства, які часто виступають юридично та економічно самостійними суб'єктами господарювання. Сільськогосподарські підприємства розвивались і розвиваються в організаційно-та соціально-економічному напрямках, які не завжди були рівнозначними. За планової економіки переважала соціально-економічна спрямованість господарств, під час переходу до ринку – організаційно-економічна з чітким орієнтиром на ринкові вимоги. Остання пов'язана з інноваційно-інвестиційним формуванням матеріально-технічної бази сучасних підприємств у відповідь на виклики глобалізації та міжнародного ринку продовольства. Якщо раніше соціально-економічний розвиток підприємств націлювався на підвищення рівня усупільнення виробництва, то в сучасних умовах – формування нових виробничих відносин, в основу яких покладено приватну власність на засоби виробництва і землю. В отриманні кінцевого суспільного продукту більшого значення набуває не колективна, а індивідуальна праця. Якщо у 1990 р. за рахунок колективної праці було вироблено 69,4% сільськогосподарської продукції, то у 2009 р. – тільки 39,9%, а решта – за рахунок індивідуальної праці¹. Безумовно, це впливатиме на поділ праці та її спеціалізацію, процеси кооперації та інтеграції, форми господарювання, визначення шляхів досягнення виробничих цілей підприємств, регіонів і держави.

Сьогодні ці процеси пов'язані, переважно, з розвитком форм господарювання². Проте визначення тих чи інших переваг не має під собою належного фунда-

¹ Див.: Сільське господарство України. Статистичний збірник (За ред. Ю. М. Остапчука). К., Держкомстат України, 2010, с. 44–46, 156.

² Див.: М е с е л ь - В е с е л ь к В. Я. Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві України. “Економіка АПК” № 11, 2004, с. 18–24; М а к а р е н к о П. М., М е л ь н и к Л. Л. Економічний потенціал різних форм аграрних господарств. “Економіка АПК” № 7, 2011, с. 89–97.